

NR 11/2015

AUSCHWITZ-BIRKENAU

W PAMIĘCI ZBIOROWEJ

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 14 stycznia 2014 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

W dniu 27 stycznia mija 70 lat od wyzwolenia obozu w Auschwitz, który stał się symbolem ludobójstwa dokonanego przez Niemców podczas II wojny światowej – w sposób i na skalę wcześniej niespotykaną. W roku 2005 Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych ustanowiło Międzynarodowy Dzień Pamięci o Ofiarach Holokaustu, a na dzień jego obchodów wyznaczono rocznicę wyzwolenia obozu Auschwitz-Birkenau. Corocznie na terenie obozu odbywają się uroczystości, które mają charakter międzynarodowy, a ich szczególnymi gośćmi są byli więźniowie Auschwitz.

Podobnie jak dziesięć i dwadzieścia lat temu sprawdziliśmy, w jakim stopniu pamięć o obozie Auschwitz-Birkenau jest wśród Polaków żywa, dla kogo dziś istotna jest historia związana z tym miejscem, a także jak wielu badanych powiązanych jest z nią poprzez doświadczenia członków rodziny, którzy byli więźniami tego lub innych obozów hitlerowskich¹. W badaniu posługiwaliśmy się nazwą „Oświęcim” nie tylko po to, żeby zachować zgodność z pytaniami zadawanymi przed laty, ale również dlatego, że jest to w Polsce nazwa bardziej rozpowszechniona i zrozumiała niż „Auschwitz” czy „Auschwitz-Birkenau”. Niemiecka nomenklatura ma służyć między innymi uniknięciu nieporozumień dotyczących odpowiedzialności za obozy koncentracyjne, które wprawdzie znajdowały się na ziemiach polskich wcielonych do III Rzeszy, ale nie były „polskimi obozami”. Ponieważ w naszym kraju kwestia sprawstwa nie budzi wątpliwości, stosowanie w odniesieniu do obozu Auschwitz-Birkenau polskiego nazewnictwa nie wydaje się nieść ze sobą takich problemów.

Dla pewnej części Polaków Auschwitz-Birkenau stanowi fragment historii rodzinnej. Blisko jedna dziesiąta badanych (9%) deklaruje, że ich bliscy byli więźniami tego obozu, a czterech na stu (4%) straciło w nim kogoś z rodziny. W szerszym ujęciu, zapośredniczone doświadczenie rodzinne niemieckich obozów ma większa grupa badanych: bliscy niemal jednej piątej (17%) byli więźniami innych niż ten w Auschwitz-Birkenau obozów

¹ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (296) przeprowadzono metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganym komputerowo (CAPI) w dniach 8–14 stycznia 2015 roku na liczącej 1005 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

koncentracyjnych, a krewni jednej ósmej (13%) przebywali w hitlerowskich obozach jenieckich. Uogólniając można powiedzieć, że niespełna jedna czwarta (23%) ma lub miała w najbliższej rodzinie osoby, które były w którymś z niemieckich obozów koncentracyjnych, a gdy uwzględni się jeszcze doświadczenie hitlerowskich obozów dla jeńców wojennych, odsetek ten zwiększa się do 29%. Można zauważyć, że na przestrzeni dwudziestu lat stopniowo ubywa osób deklarujących, że ich bliscy byli więźniami obozów koncentracyjnych, zwłaszcza innych niż Auschwitz-Birkenau.

Tabela 1

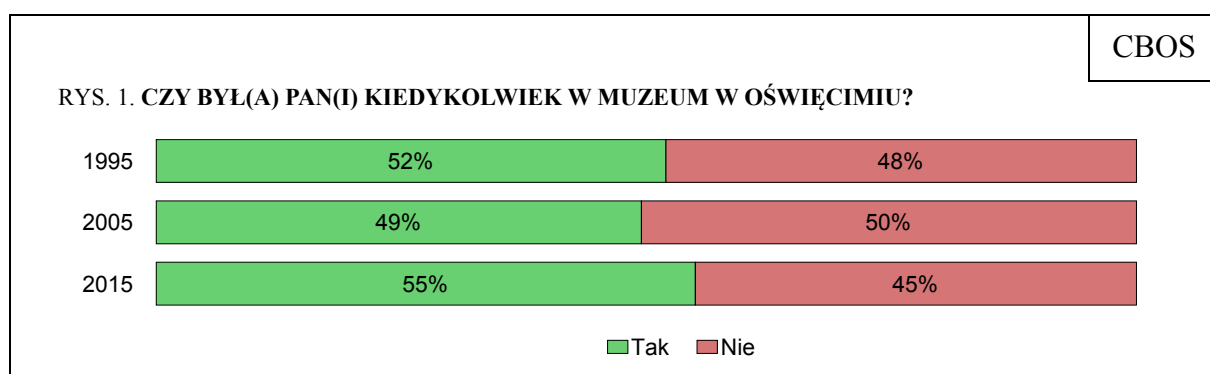
Czy ktoś z Pana(i) rodziny, bliskich Panu(i) osób:	Twierdzące odpowiedzi badanych według terminów badań		
	1995	2005	2015
	w procentach		
– był więźniem obozu w Oświęcimiu	12	11	9
– zginął w obozie w Oświęcimiu	6	5	4
– był więźniem jakiegoś innego hitlerowskiego obozu koncentracyjnego	25	22	17
– był więźniem hitlerowskiego obozu jenieckiego	-	-	13

Badani, dla których hitlerowskie obozy są częścią historii rodzinnej, to najczęściej respondenci najstarsi, najlepiej wykształceni, mieszkający w największych aglomeracjach.

Tabela 2

Czynniki społeczno-demograficzne		Odsetek respondentów deklarujących, że ktoś z ich rodziny był więźniem hitlerowskiego obozu:	
		koncentracyjnego	koncentracyjnego i/lub jenieckiego
Wiek	18–24 lata	14	19
	25–34	20	26
	35–44	22	25
	45–54	25	33
	55–64	22	30
	65 lat i więcej	30	36
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	20	24
	Zasadnicze zawodowe	22	28
	Średnie	22	29
	Wyższe	27	33
Miejsce zamieszkania	Wieś	21	26
	Miasto do 19 999	25	30
	20 000 – 99 999	21	28
	100 000 – 499 999	21	28
	500 000 i więcej mieszk.	31	39
Ogółem		23	29

Muzeum obozu Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu zwiedzała – jak wynika z deklaracji – ponad połowa badanych (55%), a więc nieco więcej niż dziesięć i dwadzieścia lat temu. Częściej byli tam starsi niż młodszy respondenci, zwłaszcza osoby w wieku 35–54 lata (59%), mieszkańcy dużych i największych miast (64%), ludzie mający średnie (64%) lub wyższe (65%) wykształcenie, a także najbardziej zaangażowani w praktyki religijne (70%). Warto także dodać, że muzeum częściej odwiedzały osoby, dla których to miejsce jest częścią historii rodzinnej – ktoś z ich bliskich był więźniem lub nawet zginął w Auschwitz-Birkenau – niż niezwiązani z tym miejscem poprzez doświadczenia członków rodziny (64% wobec 54%).

Niemal wszyscy badani (93%) twierdzą, że pamięć o Auschwitz-Birkenau jest dla nich czymś istotnym, z czego ponad dwie piąte (43%) przykłada do niej bardzo dużą wagę. Tylko nieliczni (5%) przyznają, że nie jest ona dla nich ważna. Przez ostatnie dwadzieścia lat miejsce Auschwitz w pamięci zbiorowej nie uległo zauważalnej zmianie.

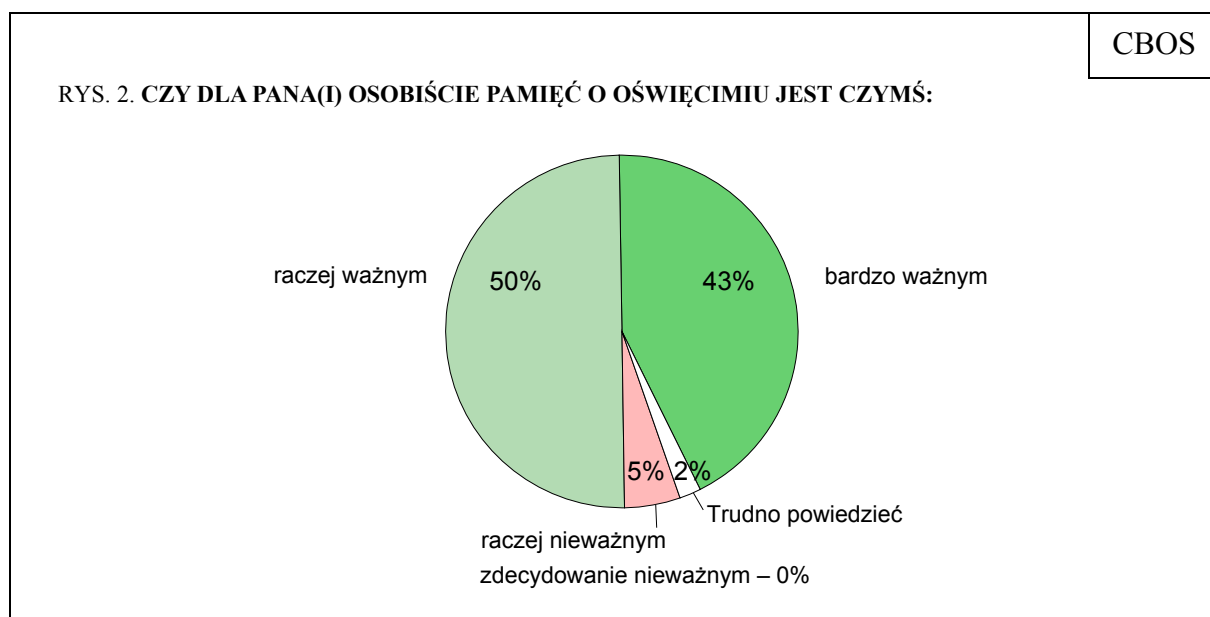

Tabela 3

Czy dla Pana(i) osobiście pamięć o Oświęcimiu jest czymś:	Wskazania respondentów według terminów badań		
	1995	2005	2015
	w procentach		
– ważnym	93	95	93
– nieważnym	5	3	5
Trudno powiedzieć	2	2	2

Przekonanie, że pamięć o Auschwitz ma istotne znaczenie, jest wśród Polaków powszechne, trudno więc wskazać czynniki, które ten stosunek różnicują. Niewielki wpływ mają tu doświadczenia rodzinne. Respondenci, których bliscy przeszli przez Auschwitz-Birkenau lub zostali tam zamordowani, nieznacznie częściej niż pozostali pamięć o tym obozie uznają za ważną dla siebie (96% wobec 93%). Można ponadto zauważyć, że nieco rzadziej jest ona czymś istotnym dla najmłodszych badanych, a także dla respondentów nieuczestniczących w praktykach religijnych.

W przekonaniu ponad dwóch trzecich badanych (68%) pamięć o tym największym niemieckim obozie zagłady ma współcześnie uniwersalny zasięg – jest ważna dla całej ludzkości. Jedna dziesiąta (10%) uważa pamięć o tym obozie za istotną głównie dla osób, które przeżyły Auschwitz lub inne prześladowania w czasie II wojny światowej oraz dla rodzin ofiar, a w odczuciu zbliżonej liczebnie grupy (9%) jest ona istotna dla starszego pokolenia – ludzi, którzy doświadczyli wojny. Nieliczni (2%) podkreślają jej znaczenie przede wszystkim dla pokoleń powojennych. Wskazania odnoszące się do narodowości są rzadsze: w odczuciu sześciu na stu ankietowanych (6%) pamięć o Auschwitz-Birkenau jest obecnie ważna dla Polaków, a w opinii trzech na stu (3%) – dla Żydów.

RYS. 3. JAK PAN(I) SĄDZI, DLA KOGO, DLA JAKICH LUDZI JEST DZISIAJ WAŻNA PAMIĘĆ O OŚWIĘCIMIU?

Inny niż przed laty sposób zadawania tego pytania uniemożliwia bezpośrednie zestawienie wyników, można jednak powiedzieć, że przekonanie większości badanych o uniwersalnym – ponadnarodowym i ponadpokoleniowym wymiarze tego, co wydarzyło się w obozie Auschwitz-Birkenau, jest niezmiennie.

Tabela 4

Jak Pan(i) sądzi, dla kogo, dla jakich ludzi jest dzisiaj ważna pamięć o Oświęcimiu?	Wskazania respondentów według terminów badań	
	1995*	2005*
	w procentach	
Dla wszystkich, dla każdego człowieka, dla całego świata	43	68
Dla ludzi, którzy przeżyli Oświęcim lub inne prześladowania w czasie wojny, dla rodzin ofiar	30	47
Dla Polaków	20	37
Dla młodego pokolenia, dla pokoleń powojennych	10	28
Dla starszego pokolenia, które pamięta wojnę	11	24
Dla Żydów	8	25
Inna odpowiedź	7	2

* Uwaga: procenty nie sumują się do 100, ponieważ ankietowani mogli wskazać trzy odpowiedzi; w 1995 roku było to pytanie otwarte, badani mieli nieskrępowaną swobodę wypowiedzi, co utrudnia ścisłe porównania, jednak ich nie uniemożliwia

Postrzeganie znaczenia obozu Auschwitz-Birkenau kształtuje w pewnym stopniu wiek ankietowanych: najmłodszy nieco rzadziej niż pozostali podkreślają jego uniwersalny wymiar, natomiast częściej wskazują, że pamięć ta jest ważna dla ofiar obozu i ich rodzin. Z kolei w deklaracjach starszych respondentów (45 lat i więcej), zwłaszcza w wieku od 55 do 64 lat, częstsze jest przekonanie, że to miejsce wraz z jego historią jest ważne dla wszystkich ludzi.

Nazwa „Oświęcim” kojarzy się przeważającej części badanych (45%) przede wszystkim z miejscem męczeństwa narodu Polskiego, mniejszej zaś grupie (33%) – głównie z miejscem zagłady Żydów. Oba te skojarzenia są częstsze niż dziesięć i dwadzieścia lat temu, natomiast rzadziej pojawiają się inne odpowiedzi (20%).

Tabela 5

Z czym przede wszystkim kojarzy się Panu(i) słowo „Oświęcim”? Czy jest to dla Pana(i):	Wskazania respondentów według terminów badań		
	II 1995	I/II 2005	I 2015
	w procentach		
– przede wszystkim miejsce męczeństwa narodu polskiego	32	37	45
– przede wszystkim miejsce zagłady Żydów	18	17	33
Inna odpowiedź	48	43	20
Nic nie wiem o Oświęcimiu	0	0	0
Trudno powiedzieć	2	2	2

Inne sformułowane przez respondentów samodzielnie skojarzenia ze słowem „Oświęcim”, odwołują się na ogół do miejsca męczeństwa lub do zagłady zarówno Żydów, jak i Polaków (53%), podkreślają często jednakowy lub zbliżony wymiar ich cierpienia albo, ogólnie, fakt, że dotyczy ono ludzi wielu narodowości, bez wyróżniania jakichś konkretnych grup etnicznych (37%).

Tabela 6

Z czym przede wszystkim kojarzy się Panu(i) słowo „Oświęcim”? Inne skojarzenia (podane przez respondentów)	Odsetki mających inne skojarzenia (N=196)	Odsetki ogółu badanych
Miejsce zagłady, męczeństwa Żydów i Polaków	53	10
Miejsce zagłady, męczeństwa wielu ludzi, różnych narodowości	37	7
Obóz koncentracyjny, zbrodnie nazizmu, zagłada, tragedia, upadek człowieczeństwa	5	1
Historia, przeszłość, muzeum	3	1
Miasto, miejscowość	2	< 1

Słowo „Oświęcim” z zagładą Żydów częściej niż inni wiążą przede wszystkim młodszy, a zwłaszcza najmłodszy respondenci, ankietowani mający wyższe wykształcenie, niepraktykujący religijnie oraz identyfikujący się z lewicą. Z kolei wyraźnie rzadziej na tę kategorię ofiar wskazują osoby w wieku 55 lat i więcej, szczególnie zaś najstarsi badani. Skojarzenia głównie z martyrologią narodową nieco częściej mają osoby, których bliscy byli więźniami obozu Auschwitz-Birkenau (52% wobec 44% niemających w rodzinie takich osób), ale jednocześnie w takim samym stopniu jak pozostali wiążą oni to miejsce z zagładą Żydów (po 33%). Ponadto osoby, które zwiedziły muzeum obozu Auschwitz-Birkenau – a więc które, jak się wydaje, mają przynajmniej przeciętną wiedzę na ten temat – relatywnie częściej niż pozostałe wskazują na Holokaust (36% wobec 29%), natomiast te, które nie były w muzeum, częściej mówią o męczeństwie Polaków (51% wobec 41%).

Większość respondentów jest przekonana, że pamięć o obozie Auschwitz-Birkenau ma dziś wymiar uniwersalny – jest istotna dla wszystkich ludzi, niezależnie od ich wieku czy narodowości. Ogromna większość przyznaje ponadto, że pamięć o tym, co stało się w tym obozie ma dla nich samych istotne znaczenie. Warto przy tym dodać, że dla niemal jednej trzeciej ankietowanych hitlerowskie obozy koncentracyjne lub obozy jenieckie nie są wyłącznie częścią historii powszechnej, ale także – i może przede wszystkim – fragmentem ich historii rodzinnej. Badani obóz koncentracyjny Auschwitz-Birkenau nieco częściej kojarzą z martyrologią narodową, rzadziej zaś z zagładą Żydów. Jednocześnie relatywnie wielu wskazuje na zbliżony wymiar tragedii Polaków i Żydów lub też podkreśla jej wielonarodowy aspekt.

Opracował
Michał FELIKSIAK

Tabela 1

		Z czym, przede wszystkim, kojarzy się Panu(i) słowo „Oświęcim”?					Liczba osób
		Czy jest to dla Pana(i):					
		przede wszystkim miejsce męczeństwa narodu polskiego	przede wszystkim miejsce zagłady Żydów	Inna odpowiedź	Nic nie wiem o Oświęcimiu	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	
Ogółem		45	33	20	0	2	1002
Płeć	Mężczyźni	41	37	20		2	483
	Kobiety	49	29	19	0	2	520
Wiek	18–24 lata	45	50	4		1	113
	25–34	42	43	12		2	198
	35–44	40	38	21		1	177
	45–54	46	31	20		3	156
	55–64	53	22	25		0	177
	65 lat i więcej	46	18	31	1	4	181
Miejsce zamieszkania	Wieś	45	33	19	0	2	399
	Miasto do 19 999	47	29	21		3	150
	20 000 – 99 999	49	35	15		1	189
	100 000 – 499 999	42	36	19		2	162
	500 000 i więcej mieszk.	40	28	30		2	102
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	49	26	19	1	4	208
	Zasadnicze zawodowe	50	32	17		1	246
	Średnie	45	33	19		2	310
	Wyższe	37	39	23		1	239
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	30	44	26			97
	Średni personel, technicy	38	40	22			35
	Pracownicy adm.-biurowi	44	34	23			74
	Pracownicy usług	50	35	12		4	68
	Robotnicy wykwalifikowani	44	40	13		3	116
	Robotnicy niewykwalifik.	49	43	5		3	43
	Rolnicy	62	26	12			37
	Pracujący na własny rach.	37	47	13		2	41
	Bezrobotni	53	28	16		3	92
	Emeryci	44	20	33	0	3	216
	Renciści	50	23	22	1	3	59
	Uczniowie i studenci	49	45	6			70
Gospodynie domowe i inni	51	30	18		2	55	
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	33	44	22		1	125
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	46	40	13		1	95
	sekt. pryw. poza rolnict.	43	39	16		2	258
	prywatnym gosp. rolnym	66	19	15			36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	51	24	23		2	122
	501–750	51	33	14	1	2	99
	751–1000	51	30	18	1	1	135
	1001–1500	44	31	22		2	186
	Powyżej 1500 zł	33	44	22		2	220
Ocena własnych war. mater.	Złe	52	26	21		1	105
	Średnie	49	29	18	0	3	439
	Dobre	40	38	21		1	458
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	41	23	31		5	41
	Raz w tygodniu	47	30	21	0	2	465
	1–2 razy w miesiącu	52	29	18		1	154
	Kilka razy w roku	43	38	17		2	218
	W ogóle nie uczestniczy	38	43	17		2	118
Poglądy polityczne	Lewica	35	46	18		1	148
	Centrum	47	35	16		1	312
	Prawica	44	28	25		3	298
	Trudno powiedzieć	51	28	18	1	3	244

Tabela 2

		Jak Pan(i) sądzi, dla kogo, dla jakich ludzi jest dzisiaj ważna pamięć o Oświęcimiu?								Liczba osób
		Dla wszystkich, dla każdego człowieka, dla całego świata	Dla ludzi, którzy przeżyli Oświęcim lub inne prześladowania w czasie wojny i dla rodzin ofiar	Dla Polaków	Dla Żydów	Dla starszego pokolenia, które pamięta wojnę	Dla młodego pokolenia, dla pokoleń powojennych	Inna odpowiedź	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	%	%	%	%	%	
Ogółem		68	10	6	3	9	2	2	1	1004
Płeć	Mężczyźni	70	8	5	4	8	3	2	1	484
	Kobiety	66	11	6	2	10	2	2	0	520
Wiek	18–24 lata	49	21	7	6	12	1	3		113
	25–34	61	12	8	2	11	1	3	2	200
	35–44	68	7	4	4	12	3	2	1	177
	45–54	72	12	3	2	7	3	1		156
	55–64	79	5	5	2	6	1			177
	65 lat i więcej	73	5	5	4	7	4	1	1	181
Miejsce zamieszkania	Wieś	68	9	6	3	9	3	1	1	399
	Miasto do 19 999	69	7	7	3	13	1			150
	20 000 – 99 999	68	12	4	4	8	4	0		189
	100 000 – 499 999	67	12	4	4	5	1	6	1	162
	500 000 i więcej mieszk.	68	7	4	5	13	0	2		104
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	65	10	5	5	10	2	2	1	208
	Zasadnicze zawodowe	70	11	5	1	9	3		0	246
	Średnie	68	10	6	4	8	3	1	0	310
	Wyższe	69	7	6	3	10	1	3	1	241
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	71	7	4	6	8	2	2		98
	Średni personel, technicy	68	3	6		13		10		35
	Pracownicy adm.-biurowi	64	7	11	2	10	3	1	2	74
	Pracownicy usług	58	11	10		14	3	3	1	68
	Robotnicy wykwalifikowani	73	7	5	3	8	3		1	116
	Robotnicy niewykwalifik.	58	17	9	2	11	3			43
	Rolnicy	69	17	4		8	3			37
	Pracujący na własny rach.	75	6	8	5	7				41
	Bezrobotni	76	10	3	3	5	1	2		92
	Emeryci	73	5	5	5	8	3	1	1	216
	Renciści	72	13	3	2	7	1		2	59
	Uczniowie i studenci	48	20	4	7	16	2	2		70
	Gospodynie domowe i inni	58	19	2	1	13	3	4		55
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	70	8	6	5	6	4	3		125
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	63	7	11	3	10	3	2	2	95
	sekt. prywat. poza rolnict.	68	9	6	2	11	1	1	0	259
	prywatnym gosp. rolnym	73	15	4		5	3			36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	65	15	5	0	10	4			122
	501–750	69	9	3	2	13	2	2		99
	751–1000	67	8	6	4	10	4	2		135
	1001–1500	68	9	4	2	10	2	3	1	186
	Powyżej 1500 zł	72	4	7	6	9	2	0		220
Ocena własnych war. mater.	Złe	68	14	4	1	6	4		3	105
	Średnie	68	10	6	2	10	2	2	0	439
	Dobre	68	9	5	5	9	2	2	0	460
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	68	5	12		11			4	43
	Raz w tygodniu	67	10	7	3	10	2	2	0	465
	1–2 razy w miesiącu	71	8	4	4	9	3	1		154
	Kilka razy w roku	69	10	3	2	10	3	2	1	218
	W ogóle nie uczestniczy	64	13	5	8	6	1	3		118
Poglądy polityczne	Lewica	72	7	4	7	10		1		148
	Centrum	71	10	6	1	7	3	1	1	312
	Prawica	68	10	6	5	6	2	2		300
	Trudno powiedzieć	60	11	5	2	15	3	2	2	244

Tabela 3

		Czy dla Pana(i) osobiście pamięć o Oświęcimiu jest czymś:			Liczba osób
		ważnym	nieważnym	Trudno powiedzieć	
		%	%	%	
Ogółem		93	5	2	1003
Płeć	Mężczyźni	94	5	1	484
	Kobiety	93	5	2	520
Wiek	18–24 lata	89	10	1	113
	25–34	95	3	2	200
	35–44	91	7	2	177
	45–54	97	2	1	156
	55–64	96	4		176
	65 lat i więcej	92	6	2	182
Miejsce zamieszkania	Wieś	94	5	1	398
	Miasto do 19 999	96	4		150
	20 000 – 99 999	91	6	3	190
	100 000 – 499 999	95	3	2	162
	500 000 i więcej mieszk.	89	9	2	104
Wykształcenie	Podstawowe / gimnazjalne	90	7	3	207
	Zasadnicze zawodowe	93	6	1	245
	Średnie	95	4	1	310
	Wyższe	94	5	1	242
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	92	6	2	98
	Średni personel, technicy	97	3		35
	Pracownicy adm.-biurowi	94	5	1	74
	Pracownicy usług	90	7	3	68
	Robotnicy wykwalifikowani	94	6		116
	Robotnicy niewykwalifik.	92	8		43
	Rolnicy	95	5		37
	Pracujący na własny rach.	97	3		42
	Bezrobotni	97	1	2	92
	Emeryci	93	5	2	215
	Renciści	92	8		58
	Uczniowie i studenci	92	8		70
	Gospodynie domowe i inni	90	4	6	55
	Pracuje w:	inst. państw., publicznej	93	7	
spółce właścicieli prywatnych i państwa		97	3		95
sekt. pryw. poza rolnict.		93	6	2	259
prywatnym gosp. rolnym		95	5		36
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	95	4	1	122
	501–750	93	3	3	97
	751–1000	94	5	1	135
	1001–1500	94	6		186
	Powyżej 1500 zł	94	5	1	221
Ocena własnych war. mater.	Złe	92	6	2	105
	Średnie	95	4	2	437
	Dobre	93	6	1	461
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	96	4		44
	Raz w tygodniu	96	4	0	465
	1–2 razy w miesiącu	92	8		154
	Kilka razy w roku	91	5	5	218
	W ogóle nie uczestniczy	88	11	1	117
Poglądy polityczne	Lewica	92	7	1	148
	Centrum	97	3		311
	Prawica	95	4	1	300
	Trudno powiedzieć	87	9	3	244